

Levende heraldiek. Wapenpublicaties in *Nederland's Patriciaat*. Een nieuwe bijdrage aan de discussie

Roel de Neve

Inleiding

Eerder in dit tijdschrift¹ bepleitte ik dat de heraldiek in genealogische publicaties in het algemeen en *NP* in het bijzonder de aandacht krijgt die haar toe komt. Ik bedoelde daarmee dat in *NP* zowel de gepresenteerde genealogische gegevens als de toeschrijving van familiewapens de toets der wetenschappelijk kritiek kan doorstaan. Voor de redactie van *NP* zou dus niet alleen ten aanzien van de genealogie, maar ook als het om de heraldiek gaat wetenschappelijk verantwoord handelen steeds moeten prevaleren boven familietraditie.

NP is in de eerste plaats bedoeld voor de families van wie de genealogie is opgenomen en die het een eer vinden in het blauwe boekje te staan. Verder zijn er de verzamelaars die de reeks vooral als vulling voor hun boekenkast en genealogisch naslagwerk gebruiken. Weer anderen zien *NP* als een publicatie die een belangrijke bijdrage levert aan het op een wetenschappelijk onderbouwde manier vastleggen en verspreiden van genealogische en heraldische kennis en het bevorderen van een verantwoord gebruik van die kennis. Om die reden wordt *NP* in het kader van wetenschappelijk onderzoek ook geraadpleegd door bijvoorbeeld historici en sociale wetenschappers en meer in het algemeen elite-onderzoekers.

Reactie van Stichting Het Blauwe Boekje

Naar aanleiding van mijn pleidooi gaven Alle Diderik de Jonge en Daan C. de Clercq in het derde nummer van de vorige jaargang van dit tijdschrift een reactie.² Deze schrijvers zijn respectievelijk voorzitter van Stichting Het Blauwe Boekje³ en redacteur van *NP*. Het feit dat zij op mijn pleidooi de moeite namen te reageren, was voor mij reden tot blijdschap. Bij het lezen van hun tekst werd die blijdschap echter fors getemperd, aangezien de woorden van de schrijvers weinig hoop geven voor de toekomst. Ook in komende delen van *NP* zal *de facto* een podium worden geboden aan wapentoeschrijvingen die op drijfzand zijn gefundeerd en aan wapenusurpaties. Zodra het over heraldiek gaat, prevaleert bij *NP* familietraditie en delft wetenschappelijk verantwoord handelen het onderspit. De Jonge en De Clercq schrijven immers: ‘Maar ook ons bestuur onderschrijft het belang van het heraldische aspect en voelt zich daarvoor verantwoordelijk, *althans waar het gaat om een gedegen en correcte beschrijving van de wapens en hun geschiedenis*’ (cursivering van mij, RdN). Schrijvers voelen zich dus verantwoordelijk voor een correcte *beschrijving*, niet voor een kritische *beoordeling*.

Verderop in hun tekst zijn zij expliciet en beslist als zij stellen: ‘Een “normatief heraldisch beleid” te voeren zoals De Neve wenselijk zegt te vinden, heeft nooit in de opzet van *Nederland's Patriciaat* gelegen. Ook al kan worden gezegd [...] dat *Nederland's Patriciaat* na ruim 100 jaar een instituut is geworden dat als [...] gezaghebbend wordt beschouwd, zien bestuur noch redacteur heil in een dergelijke koerswijziging.’ Het argument voor hun stellingname lijkt dus te zijn dat het door mij gewenste beleid nooit de opzet van *NP* is geweest. Het is jammer dat beide auteurs in hun reactie geen inhoudelijke argumenten aanvoeren.

Dat de ‘edele conste van blasoene’ bij de Stichting niet de aandacht krijgt en in de toekomst zal krijgen die zij verdient, blijkt ook klip en klaar uit de website van de Stichting. In de folder 2018 die als pdf-bestand kan worden gedownload, komt het woord heraldiek slechts een maal voor, namelijk in de vermelding van de naam N.V. Centraal Bureau voor

Genealogie en Heraldiek. En het woord (familie)wapen treffen we alleen aan in de mededeling dat het tekenen daarvan € 125,35 kost, inclusief btw wel te verstaan. In het pdf-bestand met de criteria voor (her)opname vinden we de woorden heraldiek en (familie)wapen zelfs helemaal niet terug.

Antwoord

Mijn reactie zou zich kunnen beperken tot hetgeen in de voorgaande paragraaf werd gezegd. Het onderhavige onderwerp is in mijn ogen echter te belangrijk om het daarbij te laten. Veel dank natuurlijk aan de redactie van *De Nederlandsche Leeuw* die mij de ruimte heeft gegund dieper op de onderhavige materie in te gaan.

Het voeren van een familiewapen zou net zo serieus moeten worden genomen als het publiceren van een genealogie. Het gaat hier niet om het opvoeren van een derderangs toneelstukje, maar om een gebruik dat past in een lange cultuurhistorische traditie waarmee respectvol dient te worden omgegaan. Alleen het met een doorleefd gevoel voor traditie gebruiken van een familiewapen kan op een integere en zinvolle manier bijdragen aan het familiale identiteitsbesef.

Tijdens de voorbereiding van dit artikel en nog voordat ik kennis had van de reactie van De Jonge en De Clercq, werd in gesprekken over *NP* en heraldiek door sommigen van mijn gesprekspartners opgemerkt dat in *NP* geen wapens worden *geregistreerd*, maar *gedocumenteerd*. In mijn interpretatie van hun woorden bedoelden zij daarmee dat het in *NP* wat de gepubliceerde familiewapens betreft om niets anders gaat dan het vastleggen van de *status quo ante*. Feitelijk zeiden zij daarmee dat in *NP* ten aanzien van het voeren van een familiewapen niet ‘moeilijk’ wordt gedaan. Er wordt alleen maar vastgelegd dat de opgenomen families naar eigen zeggen een wapen hebben gevoerd en welk wapen dit is. De Jonge en De Clercq schrijven dit in hun reactie feitelijk ook als zij stellen dat de Stichting zich (alleen) verantwoordelijk voelt voor een ‘gedegen en correcte beschrijving van de wapens en hun geschiedenis’.

Tegen het standpunt van De Jonge en De Clercq is natuurlijk het een en ander in te brengen. In de eerste plaats komt er van het documenteren van het feitelijk gebruik van een wapen doorgaans weinig terecht. In veel gevallen moet de lezer het doen met de mededeling dat het wapen door ‘de familie’ werd gevoerd, wat dan zou blijken uit bijvoorbeeld een lakzegel in een van de heraldische collecties van het CBG of een wapentekening in familiebezit. Welke familieleden het wapen daadwerkelijk hebben gevoerd en uit welke (primaire) heraldische bronnen dit dan blijkt, blijft veelal onvermeld. En over het tijdstip waarop een wapen voor het eerst werd gevoerd, wordt de lezer doorgaans eveneens niet geïnformeerd. Exemplarisch in dit verband is de wapenpublicatie Van Steenbergen in *NP* 1999, waarbij het ‘bewijs’ dat een voorvader het gedocumenteerde familiewapen had geïsurpeerd, bestond uit een mededeling dienaangaande in een brief van een kleinzoon van de usurpator ‘in familiebezit’.⁴

In de tweede plaats mag ook in het licht van het voorgaande punt niet worden onderschat dat er van wapenpublicaties in *NP* een certificerende werking uitgaat. Zoals hiervoor opgemerkt, geniet *NP* de reputatie gezaghebbend te zijn en als een wapen in *NP* wordt gepubliceerd, ontvangt het in de beleving van de families die zijn opgenomen en van de gebruikers van *NP* dan ook stilzwijgend een keurmerk. Familie X voert zonder dat daaraan hoeft te worden getwijfeld (rechtens) wapen Y, want het staat in *NP* is dan de gangbare gedachte. De vraag is gerechtvaardigd of men daarom niet juist extra kritisch moet zijn bij het in *NP* toeschrijven van familiewapens.

In de derde en zeker niet laatste plaats gaat het om consequent handelen. In haar folder 2018 schrijft de Stichting: ‘Aan de juistheid van de in *Nederland's Patriciaat* vermelde gegevens mag geen twijfel bestaan.’ Juistheid kan in dit verband worden gedefinieerd als de mate waarin verstrekte informatie een op valide bronnen gebaseerde weergave is van de werkelijke feiten. Men kan er in dat geval op vertrouwen dat het geschetste beeld overeen komt met de historische werkelijkheid. Afgaande op de reactie van De Jonge en De Clercq, geldt dit wat de Stichting betreft wel voor het genealogische, maar niet voor het heraldische aspect van een opname in *NP*. Aan de beschrijving van de ‘wapens en hun geschiedenis’ wordt immers niet de eis verbonden dat blijkend uit primaire heraldische bronnen de gepubliceerde wapens daadwerkelijk door de op te nemen families werden gevoerd. De Stichting laat zich voor wat betreft het heraldische aspect liever leiden door de familietraditie of wat daarvoor in sommige gevallen moet doorgaan.

Horrorscenario

Stel nu dat in het kader van het consequent handelen ook voor het genealogische aspect familietraditie leidend zou zijn. Het volgende zou zich dan kunnen voordoen. Iemand meldt zijn familie aan voor opname in *NP*. Aanvrager stelt tevens dat binnen zijn familie al generaties lang wordt verkondigd dat de familie af stamt van bijvoorbeeld koning Willem II en hij levert de daarbij passende genealogische opstelling. De redactie van *NP* ‘documenteert’ die afstamming vervolgens keurig in *NP*. Zij legt met behulp van genealogische informatie alleen maar vast hoe de familie haar eigen afstamming ziet, zonder daar verder kritisch onderzoek naar te doen.

Als dit horrorscenario in werkelijkheid de praktijk zou zijn, staat de genealogische wereld op haar achterste benen. Elke zichzelf serieus nemende genealoog zal vol ongeloof reageren en stellen dat dit niet past in een wetenschappelijk verantwoorde genealogiebeoefening en dat juist ook een uitgave als *NP* zich daarvoor niet zou mogen lenen. Maar dan luidt vervolgens natuurlijk tevens de vraag of we in dat geval niet hetzelfde moeten zeggen over een wapenpublicatie in *NP* die niet door valide bronnen wordt ondersteund en een verkeerde suggestie kan wekken ten aanzien van anciënniteit en afstamming.

Normatief heraldisch beleid

De Jonge en De Clercq sluiten hun betoog onder meer af met de volgende woorden. ‘Onze stichting houdt geen wapenregister bij en stelt zich dat ook niet ten doel.’ Maar dit is ook niet wat ik voorstel. Ik bepleit ten aanzien van het heraldische aspect van opnames in *NP* een wezenlijke koerswijziging. Een koerswijziging die na ruim 100 jaar gekenmerkt wordt door niet alleen een ‘normatief genealogisch beleid’, maar ook door een ‘normatief heraldisch beleid’, waarbij zowel ten aanzien van het genealogische, als het heraldische aspect wetenschappelijk verantwoord handelen de voorkeur krijgt boven familietraditie.

Genealogische gegevens worden ten behoeve van publicatie in *NP* terecht kritisch beoordeeld, maar dat betekent niet dat van de Stichting wordt verlangd een filiatierregister bij te houden. Evenmin wordt van de Stichting verwacht dat zij een wapenregister bij houdt. Het enige dat van de Stichting mag worden gevraagd, is dat niet alleen aangeleverde genealogische gegevens kritisch door haar worden gewogen, maar dat ook verstrekte informatie met betrekking tot familiewapens zorgvuldig tegen het licht wordt gehouden. Dus bijhouden filiatie- en wapenregister nee, normatief genealogisch en normatief heraldisch beleid ja.

Concreet gaat het om een wetenschappelijk verantwoorde onderbouwing van de bewering dat een wapen ‘door de familie wordt gevoerd’. Alleen maar verkondigen dat een historisch

wapen werd gevoerd, mag voor een wapenpublicatie in *NP* niet voldoende zijn. Degene die zich bij de redactie van *NP* meldt en voor zijn familie een historisch wapen claimt, zou moeten worden gevraagd aan te tonen uit welke primaire heraldische bronnen blijkt dat een of meerdere van zijn familieleden het desbetreffende wapen daadwerkelijk hebben gevoerd en wanneer dit voor het eerst is gebeurd.⁵ Het stellen van deze twee simpele vragen mag voor de redactie van een uitgave als *NP* toch niet te veel moeite zijn.

In de tweede plaats is van belang het deugdelijk documenteren van de gebruikte heraldische bronnen. Het gaat daarbij naast het benoemen van die bronnen om het adequaat beschrijven en eventueel afbeelden ervan. Hierdoor komen de lezers meer te weten over bijvoorbeeld fysieke kenmerken, herkomst, datering, eigendomsgeschiedenis en huidige locatie en kunnen zij ook beter beoordelen of een en ander voor juist mag worden aangenomen.

En ten derde zou er, zoals ten aanzien van de te publiceren genealogische gegevens ook gebeurd, op moeten worden toegezien dat wapens die in *NP* worden gedocumenteerd geen valse suggesties wekken ten aanzien van anciënniteit en verwantschap. In het in noot 1 genoemde artikel stelde ik voor wapenusurpaties die plaatsvonden vóór 1789 en na 1914 standaard respectievelijk wel – mits aan de hand van een primaire bron bewezen – en niet – in combinatie met het advies een nieuw wapen aan te nemen – te publiceren. Voor de tussenliggende periode – de lange negentiende eeuw – kan van geval tot geval worden bekeken wat wijsheid is. Daarbij zou in elk geval moeten gelden dat het gaat om een bewezen usurpatie en een wapen van een uitgestorven familie. Tevens zou het criterium kunnen worden gehanteerd dat niet alleen de usurpator, maar na hem ook andere familieleden het wapen in kwestie bewijsbaar hebben gevoerd.

Een aparte situatie doet zich voor als een wapen al aan een familie is toegeschreven in publicaties die dateren uit de tijd dat – de goeden uiteraard niet te na gesproken – veel genealogiebeoefenaren zich nog lieten leiden door hun obsessie voor aanzienlijkheid en te weinig door wetenschappelijk verantwoord handelen. Wat te doen als een dergelijke wapentoeschrijving niet voldoet aan de huidige eisen die aan wapentoeschrijvingen (zouden moeten) worden gesteld? Ook dan geldt mijns inziens dat er consequent moet worden gehandeld. Als op basis van huidige inzichten blijkt dat een genealogische opstelling die in het verleden voor waar werd gehouden niet meer te handhaven is, vinden we het normaal dat er wordt gecorrigeerd. Waarom zou het dan abnormaal zijn in te grijpen als het gaat om oude wapentoeschrijvingen die op grond van de huidige criteria voor een gedegen heraldische bewijsvoering niet meer overeen zijn te houden?

Overigens hoeft het in mijn ogen niet op bezwaar te stuiten als in *NP* in de inleiding tot een genealogie ook aandacht wordt gegeven aan wat de familietraditie ons te vertellen heeft over afstamming en familiewapen. Sterker nog, dit zou, vanuit cultuurhistorisch perspectief gezien, waardevolle informatie kunnen verschaffen over de manier waarop de maatschappelijke elite van ons land tegen haar eigen familiegeschiedenis aan kijkt en de rol die de heraldiek daarbij vervult.

Besluit

Uiteraard besef ik dat een beleidsombuiging zoals door mij voorgesteld van de redactie van *NP* tact en communicatieve vaardigheden vergt, maar die zijn bij haar in ruime mate aanwezig. Waarmee in elk geval rekening zal moeten worden gehouden, is dat de aanzienlijkheid van een familie door velen, niet in de laatste plaats door de betrokken families zelf, wordt gezien als iets dat er altijd al was en vanzelfsprekend was verbonden met een (historisch) familiewapen. Misschien is het echter goed als iedereen zich beter gaat realiseren dat veel families die sinds de negentiende eeuw tot de maatschappelijke bovenlaag behoren

nimmer een familiewapen hebben gevoerd en dat in sommige van dergelijke families ten tijde van het *Ancien Régime* met alle respect gesproken nog relatief bescheiden beroepen werden uitgeoefend. Hoe meer we aan deze gedachte wennen, hoe gewoner we het wellicht gaan vinden dat in *NP* in de toekomst ook aanzienlijke families worden opgenomen die geen wapen hebben en die dat ook zo willen houden.

Desalniettemin blijft het ten behoeve van opname in *NP* laten ontwerpen van een nieuw wapen natuurlijk altijd een aantrekkelijke en te legitimeren optie. Vrij recentelijk gaf de familie Schepel van wie de genealogie is opgenomen in *NP* 2014 in deze nog het goede voorbeeld.

Het voorgaande beperkt zich niet alleen tot de '*edele conste van blazoene*'. Het gaat veel meer ook om de samenhang tussen afstamming, heraldiek en identiteit. Men zou daarbij tevens kunnen bedenken dat een familiewapen meer is dan alleen maar een afbeelding ter verlichting van een genealogie.

Hopelijk draagt het voorgaande er aan bij dat de Stichting haar toekomstige handelen niet alleen laat afhangen van hoe het de afgelopen 100 jaar is gegaan, maar dat bestuur en redactie ook durven na te denken over hoe *NP* kan worden gemoderniseerd als het om de heraldiek gaat. Als zelfs de monarchie in al haar facetten voortdurend met de tijd mee beweegt, waarom zou dan het Blauwe Boekje ten aanzien van een facet stil moeten blijven staan.

Noten

¹ Roel de Neve, 'Levende heraldiek. Wapenpublicaties in *Nederland's Patriciaat* (1995-2015)', *De Nederlandsche Leeuw* 135 (2018) 212-225.

² Alle Diderik de Jonge en Daan C. de Clercq, 'Levende heraldiek. Wapenpublicaties in *Nederland's Patriciaat* (1995-2015) (*De Ned. Leeuw* 135 (2018) 212-225)', *De Nederlandsche Leeuw* 136 (2019) 144.

³ Hierna aangehaald als de Stichting.

⁴ De Neve, 'Levende heraldiek', 221.

⁵ Zie voor wat door mij onder primaire heraldische bronnen wordt verstaan: De Neve, 'Levende heraldiek', 213.